

SZAKDOLGOZAT

Gaál Kincső

2023



Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Georgikon Campus

Kertészettudományi Intézet

Kertészmérnök alapképzési szak

Két magánkert dísznövény anyagának vizsgálata Monoszlón

Belső konzulens: Horváthné Dr. Baracsi Éva

Egyetemi Docens

**Belső konzulens
intézete/tanszéke:** Kertészettudományi Intézet,

Gyümölcsstermesztési Tanszék

Készítette:

Gaál Kincső

Készthely

2023

Tartalomjegyzék

1	Bevezetés és célkitűzés.....	4
2	Irodalmi áttekintés.....	5
2.1	A kert szerepe.....	5
2.2	A Parasztkertek jellemzői	5
2.3	A családi ház kertjének jellemzői (Schmidt, 2003).....	9
2.4	A kertekben alkalmazható dísznövények	10
2.4.1	Egynyári dísznövények jellemzése és alkalmazási lehetőségei	10
2.4.2	Évelő lágyszárú dísznövények jellemzése és alkalmazási lehetőségei	12
2.4.3	Dézsákba ültethető dísznövények.....	15
2.4.4	A fásszárú dísznövények jellemzése és alkalmazási lehetőségeik	17
2.5	Dunántúli-középhegység dendrológiai jellemzése	19
3	Anyag és módszer	21
3.1	A település bemutatása.....	21
3.2	A két választott kert bemutatása.....	22
3.3	A vizsgálatok ideje és módszere	22
4	Eredmények.....	23
4.1	A téli időszak növényei a vizsgált kertekben	23
4.2	A tavaszi időszak növényei a vizsgált kertekben.....	25
4.3	A nyári időszak virágai a vizsgált kertekben	27
4.4	Az őszi időszak növényei a vizsgált kertekben	30
5	Következtetések, javaslatok.....	33
6	Összefoglalás.....	35
7	Szakirodalom jegyzék	36
8	Mellékletek.....	37

1 Bevezetés és célkitűzés

A kertek hangulatát az ott élő növények és más élőlények, valamint az időjárás is meghatározza. Az embert nem csak önmagukban képesek gyönyörködtetni, hanem például színüket, méretüket, különböző formáikat hozhatjuk összhangba, és egymás mellé ültetve megteremthetjük a számunkra ideális kertet. Nem csak környezetünket tesszük szebbé a növényekkel, hanem lelki világunkra is jó hatással vannak, nyugalmat, boldogságot árasztanak.

Folyamatosan gyorsuló világunkban az emberek jobban vágnak a kikapcsolódásra, nyugalomra, így egyre többen keresik fel a vidék adta lehetőségeket. Egy ház kerttel, mely tele van virágokkal, bokrokkal, fákkal, egy mozgalmas hétköznapi után tökéletes pihenést tesz lehetővé.

A nagyvárosokból vidékre költözők kertjei már kevesebb képet mutatnak arról, hogy milyenek lehettek régen e házak udvarai. A paraszti udvarok jellemzői, mint például az előkertek, a régi hagyományos virágos növények, a kert végében lévő gyümölcsösök, szinte teljesen elvesztek. Új növényfajták megjelenésével, modernebb stílusok használatával egy sokkal változatosabb, élhetőbb környezetet teremthetünk magunknak.

Szakdolgozatom célja, hogy megmutassam, mennyiben változott Monoszló településén belül egy régi paraszti ház kertjének és egy újabb stílusú családi ház kertjének növényállománya.

2 Irodalmi áttekintés

2.1 A kert szerepe

Pihenés egy hosszú nap után, mozgás, játék, szórakozás a családdal és barátokkal, a természet közelségét minden nap érezni és friss gyümölcsöket, zöldségeket szüretelni. Ezeket és még sok minden mást nyújthat nekünk a kert.

Manapság a kertek szociális, társadalmi, ökológiai szerepet töltenek be életünkben. A termesztett kultúrnövényfajok és- fajták nagy arányú sokféleségének köszönhetően rendkívül változatos kertet tudunk kialakítani (Boomgarden et al, 2012).

A régi időkben a kertek száma kisebb volt, méretük viszont nagyobb. A ránk hagyományozott történelmi kertek többnyire főúri rezidenciák kertjei voltak. Ezek mellett voltak jelen a parasztek haszonkertjei. A 19. században kevés kapcsolat volt a két szélsőség között. Csupán csak az ipari forradalmat követően alakult ki egy középréteg, amely már a díszkertet is megengedhette magának. Így a táplálkozásra szánt növények mellett, azok is helyet kaptak, amelyeknek a célja a dekoráció volt. Ezzel megindult egy olyan típusú kertészeti fejlődés, amelynek során az emberek nagyobb mértékben foglalkoztak új növények megtelepítésével (Brookes, 1992).

2.2 A Parasztkertek jellemzői

Az erősen aromás dísz- és fűszernövények mindig is fontos szerepet játszottak a parasztkertekben. Sok közülük mediterrániumból származik, és a korai középkorban a kolostorkertekben jelentek meg először. Ilyen például a levendula, a fehér liliom, a kerti ruta és a rozmarin. A kolostorkertekben ezeket a növényeket gyógyító tulajdonságaik miatt és fűszernek termesztették. Hasonló céllal kerültek be a paraszti kertekbe is. Egyes fajokat, mint például a körömvirágot, haranglábát, bögrevirágot, gyöngyvirágot stb. részben vagy főleg díszítési céllal, valamint gazdasági értékük miatt ültették. Ezek a növények fokozatosan felváltották a házak előkertjeibe ültetett egyszerűbb, szerényebb dísnövényfajokat. Az így kialakított kis díszkertek virágainak sokfélesége idővel egyre nőtt, ahogy távolabbi országokból új növényfajták érkeztek hazánkba, majd kisebb-nagyobb késéssel a főúri kertekből a szegényebb rétegek kertjeibe is átkerültek. A parasztkertekben azonban csak olyan növényeket használtak, amelyeket könnyű volt szaporítani és fenntartani, élénk virágdíszszel rendelkeztek, illatosak voltak és kevés helyet foglaltak el. A dísz- és fűszernövényekhez hasonlóan alakult ki a többi kerti növény, a gyümölcs és zöldség választéka (Schmidt, 2003).

A parasztkertek növényanyagának elrendezése terén általában három funkcionális egységet különböztethetünk meg: gazdasági udvart, díszkertet (virágoskert), haszonkertet.

Gazdasági udvar

A gazdasági udvart többféle célra is használták: a lakóház és gazdasági épületek kiszolgálótereként, átjáró- és raktározó területként egyaránt szolgált. Ide engedték ki nappalra a baromfiakat, vagy egyéb háziállatokat.

Csak olyan fákat tűrték meg, amelyeknek az árnyékoláson kívül más előnyük is volt. Csak alkalmanként tettek kivételt egyes különleges szép, vagy illatos virágú őshonos fák esetében (1. táblázat). A leggyakoribbak azonban a haszonfák voltak, amelyek ritkán igényeltek permetezést, mint például a gyümölcsfák régi fajtái. Kisebb fákat, cserjéket főleg kerítések mellé ültettek. A cserjék főként őshonos fajokból álltak, néhány nagyméretű, szívós díszcserje mellett. A cserjék között különleges helyet foglaltak el a szőlőtőkék, amelyekből hangulatos lugasokat alkottak a bejáratú út mentén, vagy a ház előtt magas támrendszerre futtatva (Schmidt, 2003).

1. táblázat: A gazdasági udvar fásszárú dísznövényei (Schmidt, 2003 nyomán)

Őshonos fák	Hárs (<i>Tilia</i>), Májusfa (<i>Prunus padus</i>), Berkenye (<i>Sorbus</i>), Vadkörte (<i>Pyrus</i>), Tölgy (<i>Quercus</i>)
Haszonfák	Dió, Szilva (Besztercei), Cseresznyeszilva, Körte, Alma, Kajszi
Kisméretű fák és bokorfák	Birs, Naspolya, Meggy, Mandula
Egyéb fafajok	Eperfa (<i>Morus alba</i>), Akác (<i>Robinia pseudoacacia</i>)
Cserjék	Labdarózsa (<i>Viburnum opulus 'Roseum'</i>), Mályvarózsa (<i>Hibiscus syriacus</i>), Orgona (<i>Syringa vulgaris</i>), Bodza (<i>Sambucus nigra</i>)

Díszkert

A kertnek az utcáról jól látható, ugyanakkor a használatból kieső részén kapott helyet. A legtöbb esetben a ház és a kerítés közötti kis előkertet használták erre a célra, amelyet kerítéssel választottak el a baromfitól. A kert növényei főként színes, rendezetlenül ültetett évelők és egynyári növények voltak, egy- két díszcserjével, esetleg kisebb fával vagy fenyővel (2. táblázat). Az előlő kerítés és a járda vagy út közötti zöldsávot is gyakran virágoskertként tartották fenn, általában magasabb termetű egynyári és évelő fajokat ültettek. A harmadik helyen egy keskeny virágágyás volt, az utcáról a házhoz vezető gyalogút mellett. Ide olyan virágokat és fűszernövényeket (3. táblázat) ültettek, amelyek kisebbek és balzsamos illatúak voltak (Schmidt, 2003).

2. táblázat: A díszkert fásszárú növényei (Schmidt, 2003 nyomán)

Fák	A díszkertben nem nagyon volt hely a számukra, ha mégis a választékuk azonos volt a gazdasági udvarnál felsoroltakkal.
Lombhullató díszcserjék	Szilvarózsa (<i>Prunus triloba</i> 'Multiplex'), Fügebokor (<i>Ficus carica</i>), Hortenzia (<i>Hydrangea macrophylla</i>), Fás pünkösdi rózsza (<i>Paeonia suffruticosa</i>), Rózsák: (<i>Rosa gallica</i>) (parlagi rózsza, rózsaszín és piros), (<i>Rosa x centifolia</i>) (százlevelű rózsza, rózsaszín és piros), (<i>Rosa x alba</i>) (fehér rózsza, fehér és rózsaszín)
Lomblevelű örökzöldek	Puszpáng (<i>Buxus sempervirens</i>), Borostyán (<i>Hedera helix</i>), kerítésre felfuttatva is, Kerti pálmaliliom (<i>Yucca filamentosa</i>)
Fenyőfélék	Lucfenyő (<i>Picea abies</i>), Keleti tuja (<i>Thuja orientalis</i>), Nyugati tuja (<i>Thuja occidentalis</i>), Oregoni hamisciprus (<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>)

3. táblázat: A díszkert lágyszárú növényei (Schmidt, 2003 nyomán)

Dísznövényként is használt fűszernövények	Üröm fajok (<i>Artemisia</i>), Harangláb (<i>Aquilegia vulgaris</i>), Sárgaviola (<i>Cheiranthus cheiri</i>), Gyöngyvirág (<i>Convallaria majalis</i>), Sáfrány (<i>Crocus sativus</i>), Nószírom (<i>Iris germanica</i>), Levendula (<i>Lavandula angustifolia</i>), Piros bazsarózsa (<i>Paeonia officinalis</i>), Rozmaring (<i>Rosmarinus officinalis</i>), Kerti ruta (<i>Ruta graveolens</i>), Orvosi zsálya (<i>Salvia officinalis</i>), Szürke cipruska (<i>Santolina chamaecyparissus</i>), Orvosi szappanfű (<i>Saponaria officinalis</i> 'Plena'), Házi kövirózsa (<i>Sempervivum tectorum</i>), Boldogasszony tenyere (<i>Tanacetum balsamina</i>), Kakukkfű fajok (<i>Thymus serpyllum</i> és egyéb <i>Thymus</i> fajok)
Évelő virágok	Sárga cickafark (<i>Achillea filipendulina</i>), Ezüstös pipitér (<i>Anthemis biebersteiniana</i>), Évelő őszirózsa (<i>Aster</i> fajok) Kaukázusi ikravirág (<i>Arabis caucasica</i>), Tollas szegfű (<i>Centranthus ruber</i>), Évelő kokárdavirág (<i>Gaillardia aristata</i>), Estike (<i>Hesperis matronalis</i>), Évelő napraforgó fajok (<i>Helianthus</i>), Árnyékliliom (<i>Hosta plantaginea</i>), Jácint fajok (<i>Hyacinthus</i>), Kerti margaréta (<i>Leucanthemum maximum</i>), Fehér lilom (<i>Lilium candidum</i>), Nárcisz fajok (<i>Narcissus</i>), Évelő kúpvirág (<i>Rudbeckia laciniata</i>), Tulipa fajok Pompás varjúháj (<i>Sedum spectabile</i>)
Vadvirágok	Ibolya (<i>Viola odorata</i>), Télizöld meténg (<i>Vinca minor</i>)
Egy- és kétnyári növények	Csüngő amaránt (<i>Amaranthus caudatus</i>), Tátika (<i>Antirrhinum majus</i>), Búzavirág (<i>Centaurea cyanus</i>), Pillangóvirág (<i>Cosmos bipinnatus</i>), Kerti sárkányfű (<i>Dracocephalum moldavicum</i>), Tatárvirág (<i>Iberis umbellata</i>), Hajnalka (<i>Ipomea purpurea</i>), Csodatölcsér (<i>Mirabilis jalappa</i>), Petúnia (<i>Petunia x hybrida</i>), Ricinusz (<i>Ricinus communis</i>)
Cserepes növények	Csüngő harangvirág (<i>Campanula isophylla</i>), Leander (<i>Nerium oleander</i>), Rozmaring (<i>Rosmarinus officinalis</i>), Muskátli (<i>Pelargonium zonale</i>), Golgotavirág (<i>Passiflora caerulea</i>)

A falusi házakban a díszkert részének tekinthető a virágos tornác, virágos ablak is, amit cserepes növényekkel díszítettek. Cserép helyett gyakran rossz fazekakba ültettek. Az itt alkalmazott virágok közös tulajdonsága az alacsony hőigény. A kisebb termetűeket télen az ablakközben tartották, a nagyra növekedőket pedig a pincében teleltették.

A haszonkert céljára a kert hátsó, kerítéssel elválasztott része szolgált (Schmidt, 2003).

2.3 A családi ház kertjének jellemzői (Schmidt, 2003)

A családi ház kertjének kialakítása az egyik legszebb, leghálásabb tervezési feladat. A telek kis mérete lehetővé teszi, hogy nagy figyelmet fordítsunk a részletekre, A házi kerteket sokféle célra használják, és a növényanyag is ennek megfelelően változik.

A telepítés szempontjai:

A családi ház kertjét egész évben használják. Ezért fontos, hogy tavasszal, nyáron, ősszel is legyenek virágzó növények. Ősszel bogyós és virágos díszfák és díszcserjék, télen pedig örökzöld lombjukkal, színes águkkal, termésükkel díszítők.

A díszfák közül a terület kis mérete miatt csak az alacsony és közepes méretűeket alkalmazzuk.

A talajtakaró növények hangsúlyos helyre kerüljenek, különösen az előkertben.

A kúszócserjék alkalmazásával a zöldfelület függőleges irányú növelését segítjük (pergolák, térelválasztó rácsok, szőlőlugas, falak befuttatása stb.).

A családi ház kertjébe kevésbé gyakori cserje is ültethető, ami egyedivé és különlegessé teszi azt. Ilyenek például a melegkedvelő füge, gránátalma, selyemakác, páraigényes dérbabér (*Skimmia*), babérsom (*Aucuba*), a különleges talajigényű havasszépék (*Rhododendron*), télálló kaktusz, törpe fenyőváltozatok stb.

A házi kertben az egynyári és évelő virágok aránya a szokásosnál nagyobb lehet, de ne haladja meg az 5-10%-ot.

Olyan egynyári növényeket kell választani, amelyek sokféle színt adnak. Ezek a növények hangulatosabbak és otthonosabbak, mint az egyforma színű, közterek hangulatát idéző foltok.

A családi ház kertje gyakran a díszkertet és haszonkertet is tartalmaz. A két kert típusa megjelenésük és céljuk tekintetében is különbözőek, ezért külön kell őket kezelni. A díszkertek az utcára néző oldalon helyezkednek el, míg a konyhakertek általában a ház hátsó részén. Egyes gyümölcsfák jól beleillenek a díszkertbe, melyek közé tartozik a dió, cseresznye, meggy, birs, naspolya, mandula, valamint a szilva. Ezek a fák nem igényelnek különösebb metszést, így koronájuk megtartja

természetes formáját. Permetezni is csak ritkán kell. A gyümölcs bokrok közül elsősorban a mogyoró használható fel így, a kert félárnyékos részein pedig a málna.

A gyümölcsfák közül rendszeres metszést és permetezés igényel a körte, őszibarack, alma. Ajánlott a haszonkertbe telepíteni, lehetőleg egymás mellé. Gyakran a díszkertben kap helyet a szőlő is, lugas vagy határoló kordon formájában.

A kerítés mellett ültetett fáknál, cserjéknél be kell tartani az előírt minimális távolságot: szőlő, alacsony cserjék és nyírott sövény 50 cm, középmagas cserjék 100cm, fák 200cm.

A gyepek fontos része a házikert mindennapjainak, ezért ellenállónak kell lennie, hogy járni lehessen rajta.

2.4 A kertekben alkalmazható dísznövények

2.4.1 Egyényári dísznövények jellemzése és alkalmazási lehetőségei

Egyényári dísznövényeknek nevezzük azokat a honos, illetve exóta dísznövényeket, melyeknek tenézszeideje egy vegetációs időszak, virágoznak, magot érlelnek, majd elpusztulnak. Az egyényári dísznövények zöme hosszúnappalos növény, virágját nálunk a nyári félévben hozza. Felhasználás alapján kiültetési célból és vágott virágként termesztjük. Főleg virágukkal díszítenek, de fontos az illatuk is. Lehetnek alacsonyak és magasra nőők (4. táblázat) (INTERNET1).

A díszítő hatás függ a virágágyformától, a kiültetési formától, a helyi klimatikus és talajviszonyok ismeretén alapuló növényanyag kiültetésétől. (INTERNET1)

A színek kiválasztásakor a környezet színét is ismerni kell. A virágágyat körülölelő pázsit, a cserjék, a fák a zöld szín különböző árnyalatait adják. Közvetlenül az épület elé vagy az út mellé elhelyezett virágágyaknál jelenlevő színeket, árnyhatásokat is figyelembe kell venni. Az árnyhatások közelsége a színek tompulását, elszürkülését jelenti. (INTERNET1)

A színek fizikai, fiziológiai, érzékszervi hatásukon túl érzelmi hatásokat is gyakorolnak a szemlélőre. A meleg színeket aktív, izgató, élénk színeknek is nevezzük. A hideg színeket passzív, megnyugtató, puha hatásúaknak tartjuk. A sötét ünnepélyes, komoly, a világos vidám, hangulatos lehet. Fontos tudni, hogy a tájban, a kertben a színek nem elszigetelten, önmagukban, hanem kompozícióban jelentkeznek. Vigyázni kell, hogy virágágyaink színben is harmonikusan illeszkedjenek a képbe. A virágok kiválasztásánál a szín mellett külön értéke a növénynek az illata, ami különösen fontos például a rovarok csalogatása szempontjából (INTERNET1).

4. táblázat: Az egynyári dísznövények csoportosítási lehetőségei (INTERNET1)

Illatos virágú egynyári dísznövények	Kaliforniai mák (<i>Escholzia californica</i>), 'Tarka sétányrózsa (<i>Lantana camara</i>), Nyári viola (<i>Matthiola incana</i>), Díszdohány (<i>Nicotiana alata</i>), Petúnia (<i>Petunia × hybrida</i>), Egynyári lángvirág (<i>Phlox drummondii</i>), Kerti rezeda (<i>Reseda odorata</i>)
Levelükkel díszítő egynyári dísznövények	'Tarka amaránt (<i>Amaranthus tricolor</i>), Jégvirág (<i>Euphorbia marginata</i>), Kereklevelű szalmagyopár (<i>Helichrysum petiolare</i>), Bazsalikom (<i>Ocimum basilicum</i>), Aprólevelű üvegcsalán (<i>Pilea microphylla</i>), Ricinus (<i>Ricinus communis</i>), Hamvaska (<i>Senecio cineraria</i>), 'Tarka kóleusz (<i>Solenostemon scutellarioides</i>), Apró margitvirág (<i>Tanacetum parthenium</i>)
Alacsony növekedésű egynyári dísznövények (10-40 cm)	Mindígnyló begónia (<i>Begonia semperflorens</i>), Bojtocska (<i>Ageratum houstonianum</i>), Rózsameténg (<i>Catharanthus roseus</i>), 'Tarajos celózia (<i>Celosia argentea</i>), Kerti muskátli (<i>Pelargonium × hortorum</i>), Petúnia (<i>Petunia × hybrida</i>), Egynyári lángvirág (<i>Phlox drummondii</i>), Paprikavirág (<i>Salvia splendens</i>), Nagy бүдöske (<i>Tagetes erecta</i>), Kis бүдöske (<i>Tagetes patula</i>), 'Törpe бүдöske (<i>Tagetes tenuifolia</i>)
Magasnövekedésű egynyári dísznövények (40-90 cm)	Celózia (<i>Celosia argentea</i>), Kerti pillangóvirág (<i>Cosmos bipinnatus</i>), Napraforgó (<i>Helianthus annuus</i>), Díszdohány (<i>Nicotiana alata</i>), Ricinus (<i>Ricinus communis</i>), Borzas kúpvirág (<i>Rudbeckia hirta</i>), Nagy бүдöske (<i>Tagetes erecta</i>), Pompás rézvirág (<i>Zinnia elegans</i>)

2.4.2 Évelő lágyszárú dísnövények jellemzése és alkalmazási lehetőségei

Évelő dísnövényeknek nevezzük azokat a több évig élő, lágyszárú dísnövényeket, amelyeknek föld feletti vagy földbeli részei áttelelnek. Hajtásképleteiken, vagy megfásodó szárukon áttelelő rügyeket fejlesztenek. Ezek a rügyek évenként kihajtanak (INTERNET1).

Az egynyári virágokkal összehasonlítva, közös vonása valamennyi évelőnek, hogy jobban megőrizték szülőfajaik vadságát, ezért sokkal természetesebb megjelenésűek. További különbség, hogy az évelőknél a virágdíz másképpen alakul. Kevés kivétellel az évnél csak egy bizonyos időszakában virítanak. Gyakran elég rövid ideig, átlagosan kettő-négy hétig tart a virágzásuk. Jól jelzik az évszakokat. Mivel az év nagy részében kizárólag a vegetatív rész látható, ezért ennek megjelenése esztétikailag fontos (Schmidt, 2003).

Az évelőket ültethetjük edénybe, évelő ágyakba. Vannak árnyékos területekre és cserjepótlóknak valók. Népszerűek az évelő díszfüvek is a kertekben (Schmidt, 2003).

Az évelőágyak

Az évelő lágyszárú dísnövények ültetésének legfontosabb a szalagágyás, a rabatt és a border ágyás. A rabatt két oldalról szemlélhető, a magasabb növények az ágyás közepén, az alacsonyabbak, pedig az ágyás szélein helyezkednek el. A border falak, kerítések, sövények, fasorok előtt alkalmazható, melyre csak egy irányból lehet rálátni, a magasabb növények kerülnek leghátra, előre pedig egyre alacsonyabbak. A leggyakrabban alkalmazott fajok és fajták termete általában 50–150 cm között változik (Schmidt, 2003).

A növény magasságot, a virágszínt és a virágzás idejét figyelembe kell venni az évelőágy kialakításakor. A növények megválasztásakor fontos a változatosság, valamint a növekedési forma. A változatosság a színek összeválogatásával tovább fokozható (Schmidt, 2003).

Az évelő ágyi kiültetések növényei lehetnek

- Domináns struktúra növények: markáns megjelenésűek, súlypontképzők, dekoratív virágzásúak.
- Szoliterek: legmarkánsabb, legdíszesebb megjelenésűek,
- Hangsúlyt képzők: kevésbé díszesek, önmagukban nem kiemelkedően mutatósak, magasak, nagy lombtömeggel és feltűnő virágzással rendelkeznek, hármasával-ötösével érdemes ültetni (*Anemone*, *Phlox paniculata*, *Rudbeckia fulgida*).

- Időszakos hangsúlyképzők: díszítőértékük rövidebb ideig jelentős, amíg virágoznak (*Achillea millefolium*, *Delphinium*, *Echinacea*, *Leucanthemum*, *Lupinus*, *Papaver*).
- Lazító növények: kisebb méretű, de gazdagon nyíló virágokkal rendelkeznek, virágzási idejük az átlagosnál hosszabb, alacsonyabb, közepes vagy magas termetű fajok (*Aster ericoides*, *Centranthus*, *Gaura lindheimeri*, *Geranium*, *Gypsophila*).
- Talajtakarók: nem túl díszes megjelenésűek, talajtakarónak és szegélynövénynek egyaránt ültethetők (*Geranium*, *Heuchera*, *Waldsteinia*).
- Időszakos élénkítő színfoltok: nem rendelkeznek hosszan tartó díszítőértékkel (*Aquilegia*, *Dicentra*) (INTERNET1).

Megkülönböztetünk napos, félárnyéki- és árnyéki évelő ágyakat. A legdekoratívabb kiültetéseket a napos ágyakba ültethető taxonok adják. Az árnyéki növények alapvetően erdei növények, optimális fejlődésükhöz az árnyék mellett a kiegyenlített klíma és a jó minőségű humuszos talaj is szükséges.

Cserjepótlónak alkalmas évelők

Az ebbe a kategóriába tartozó növények gyorsan nőnek és robosztus termetűek. Jól használhatók takarásra, vagy egyes kertrészletek elválasztására. Évelőágyba is ültethetők, de erőteljes növekedésűek, ezért, ha alacsonyabb termetű évelőkkel vannak együtt, vigyázni kell, nehogy elnyomják azokat. Ilyenek például:

- *Anemone hupehensis* (kínai szellőrózsa)
- *Miscanthus sinensis* (japánfű)
- *Panicum virgatum* (vesszős köles)
- *Paeonia officinalis* (kerti bazsarózsa)

(Schmidt, 2003, INTERNET1).

Évelő díszfüvek

Elegáns megjelenésű, sokrétűen felhasználható fajok tartoznak ebbe a csoportba.

- Szoliterként: nyílt gyepe magánosan vagy 2-3-as csoportokba telepíthetők.
- Térhatárolásra: a magas termetű díszfüvek alkalmazhatók.
- Vízpartimitátornak: kerti medencék, tavak mellé ültetve sásszerű megjelenésükkel a vízfelület nagyobbának tűnik a valóságnál.

- Évelőágyba: vegyes évelőágyba ültethető, középmagas és alacsony növekedésű fajokkal társíthatók (INTERNET1).

Árnyéki évelők

A legtöbb árnyéki évelőről az elmondható, hogy nem igazán igényli, hanem inkább elviseli az árnyékot. A természetben a napos termőhelyekről kiszorították őket a fényigényes, de erősebb növekedésű, növényfajok. Legszebbek és legértékesebbek kert félárnyékos-árnyékos szögleteiben, oldott formájú vegyes virágágyakban, vagy nagy összefüggő foltokban ültetve, az árnyékot nem viselő gyepteljesítésére.

A fontosabb virággal díszítő árnyéki évelők

- erdei szellőrózsa (*Anemone sylvestris*)
- szívlevelű bőrlevél (*Bergenia cordifolia*)
- csíkos ibolya (*Viola sororia*)
- kankalinok (*Primula* fajok)
- örökzöld orbáncfű (*Hypericum calycinum*)

Elsősorban a lombjukkal díszítő, tömött gyepterű borítást adó árnyéki évelők:

- podagrafű (*Aegopodium podagraria*),
- indás ínfű (*Ajuga reptans*)
- illatos gólyaorr (*Geranium macrorrhizum*),
- árnyékliliom (*Hosta* fajok)
- nagy meténg (*Vinca major*),
- kis meténg (*Vinca minor*)

Az árnyéki évelők 10–30 (–40) cm magasra növő tömött lombozatot nevelnek, ami általában egész nyáron át, sőt néha télen is megmarad. Virágzásuk az esetek többségében nem túl látványos, vagy csak rövid ideig tart. A kert árnyékos részein nagy foltokba telepítve, gyeppótlónak alkalmasak a leginkább

(Schmidt, 2003, INTERNET1, Zsohár és Zsohárné, 2006).

Hagymás és gumós évelő növények

A hagymás és gumós növények geofiton életformát folytatnak. Ez azt jelenti, hogy föld alatti raktározó szerveikben tartalékolják a szükséges tápanyagokat a kedvezőtlen időszakban, télen és nyáron (INTERNET2).

Két nagy csoportba oszthatjuk földrajzi származás és egyéb felhasználhatóság szerint, lehetnek meleg égvöiek, illetve mérsékelt égvöiek.

A meleg égvöi fajokat általában télire fel kell szedni, mert a mi éghajlatunk számára kedvezőtlen.

A mérsékelt égvöi hagymás, gumós virágok a miénkhez hasonló klímájú tájak növényei. Tavasszal, ahogy melepszik az idő, kihajtanak és kilevelesednek, virágzanak, termést hoznak, kinevelik földalatti túlélő szerveiket. Nyáron nyugalmi állapotba kerülnek, majd augusztus- szeptember környékén felélednek és új gyökereket fejlesztenek és hajtásnövekedésük is megindul. Tél elejére a hajtáscsúcs megközelíti vagy el is éri a talaj felszínét, így várja a növény az új tavaszt (Schmidt, 2003).

A kertben való alkalmazásukat a szakemberek két formában tudják elképzelni. A kistermetűeket sziklakertbe, a nagyobbakra növényeket virágágyba ültetve. A virágágyba ültetett hagymák több évig is egyhelyben maradhatnak, mivel nem nagy gond, ha idővel elaprózódnak. Hátrányt jelenthet, ha az ágyásba ültetett hagymás virágok helye a behúzóást követően május után üres, kopasz marad.

Erre megoldás lehet, ha a hagymákat felszedjük a behúzóást követően és a helyükre egyévi virágok kerülnek. Másik megoldás, ha az évelőágyba ültetett hagymások mellé olyan évelőket telepítünk, amelyek elfekvő lombjukkal nyárra eltakarják a kopáran maradt foltokat (Schmidt, 2003).

2.4.3 Dézsákba ültethető dísnövények

Edényekbe, kaspókba olyan növényeket érdemes ültetni, amelyek sokáig képesek díszíteni virágukkal, lombjukkal, habitusukkal, akár egymagukban, akár vegyesen ültetve. Sokáig mutató dísz lehet a kertnek, terasznak. Olyan növények alkalmazása a legmegfelelőbb, amelyek minimális ápolási és növényvédelmi munkát igényelnek. A cserepes növények napfény- és vízellátottsága helytől és tulajdonostól függően változhat. Nyár folyamán a kaspók könnyen felmelegszenek, így oda kell figyelni a rendszeres locsolásra. Télén hamar átfagynak, ezért védett, vagy fagymentes helyre, például fa mellé, pincébe, kamrába, télikertbe kell őket rakni.

Fontos odafigyelni, hogy a cserépben megfelelő földmennyiség álljon rendelkezésre, és a rendszeres tápanyag ellátásra is, hiszen hamarabb feléli a tápanyagokat a növény, mintha szabad földben lenne elültetve (Patkós és Kovács, 2018).

A balkonnövények fejlődése általában gyors. Lehetnek állók (1. ábra) vagy csüngők (2. ábra). Kora nyártól egészen az őszi fagyokig képesek virágozni (Merényi, 2020. márc-ápr).



1. ábra: Álló évelő növények agyagedényben (saját fotó)



2. ábra: Csüngő egynyári növények függő cserépben (saját fotó)

2.4.4 A fásszárú dísznövények jellemzése és alkalmazási lehetőségeik

A kert alapvető növényanyagát a fás szárú dísznövények adják. Védnek a környezet káros hatásaitól és segítségükkel különféle terek, formák alakíthatók ki. Ezek a növények a leghosszabb életűek és a legmélyebben gyökeresedők. Összetételük megválasztásában alkalmazkodni kell a terület adottságaihoz. Többek között szerepük van a térformálásban, szoliterként vagy kisebb-nagyobb laza csoportokba ültetve alkalmasak a figyelem felkeltésére. Viráguk, különleges alakjuk, vagy éppen színes lombjuk a legváltozatosabb szín- és formahatások elérését teszik lehetővé (Schmidt, 2003).

Díszfák

A fák alkotják a kert felső rétegét, védelmet és biztonságérzetet nyújtanak még télen is, mikor nincs rajtuk levél. Fokozottan érvényes ez a téli időszakra, amikor a növények nagy része elhalt, a kert csupasz, a fák alakja ilyenkor is változatlan (Hoogvelt, 1997).

Formájuk alapvetően meghatározza, hogy milyen növényeket társíthatunk a környezetébe. A korona alakja szerint, lehetnek oszloposak, kúpos, hengeres, széles, gömb alakúak és csüngő formájúak. Ezen belül a korona zárt vagy laza szerkezetű lehet. Zárt koronánál kevés fényt bocsát keresztül, ezzel meggátolhatja az alatta élő növények fejlődését. Laza szerkezetű koronánál vándorló, rácsszerű árnyékot vet, ami számos árnyéki növény számára kedvező (Brookes, 1992).

Lombhullató díszcserjék

A lombhullató díszcserjék a kertnek rövid és hosszú távon is meghatározó elemei. Ezek a növények viszonylag hamar eléri csaknem végleges méretüket. A legtöbb cserjének sok az ága, ezért a fáknál nagyobb teret foglalnak. Cserjék ültetésénél kialakul a tér mélysége. A bokrok szemmagaságban vannak, ezért a kert szerkezeti vázának legnagyobb részét ők biztosítják, különösen azoknál a kerteknél, ahol fát nem lehet ültetni.

A legnépszerűbb kerti cserjefajok jellemzően feltűnő, színes virágú növények. Egy részük lombfakadás előtt virágzik, viszont a legtöbb faj már az igazi tavaszban bontja szirmait. Sok cserjefaj az őszi lombszínével, esetleg termésével gyönyörködtet (Hoogvelt, 1997).

Használhatjuk őket szoliterként kisebb csoportokban, és folszerűen telepítve is (Schmidt, 2003).

Lomblevelű örökzöldek

A lomblevelű örökzöldek jelentős díszítőértékkel rendelkező növények közé tartoznak. Ennek okai, hogy leveleik télen is zöldek maradnak, valamint a hazai cserjéktől eltérően vastag, bőrszerű,

sötétzölden csillogó lombozattal rendelkeznek, ezzel a kertnek délies jelleget kölcsönöznek (Schmidt, 2003).

Szigorúan botanikai értelemben az örökzöld olyan növény, amely egy évnél tovább megtartja a lombját. Ilyen a magyal és a babérmeggy. Az olyan növények, amelyek a régi leveleket új hajtásokkal cserélik le például a tűztövis, örökzöld kecskerágó télizöldnek nevezzük. Azok a fajok, amelyeknek puha levelei a tél közepére általában lefagynak félig örökzöldnek nevezzük. Ilyenek például a széleslevelű fagyal, a vagy törpe örökzöld loncok (Schmidt, 2003).

Nyáron a lomblevelű örökzöldek a lombhullató cserjékhez körülbelül hasonló igényeket támasztanak. A tüskés és tövises fajok jellemzően közepesen szárazságtűrők, a nagylevelű, ezen kívül a tövistelen fajok viszont pára- és vízigényesek. Nagy részük félárnyékban érzi jól magát, de napra is telepíthetők (Schmidt, 2003).

A téli időintervallum nehezebb a lomblevelű örökzöldek részére. Egyes fajok a nagy hidegre is érzékenyek, de ennél is veszélyesebb számukra a téli napsütés, az ezzel járó nagyméretű hőingadozás, valamint az élettani szárazság. Így télen fokozott védelmet igényelnek (Schmidt, 2003).

Fenyők

A fenyők a kert legreprezentatívabb díszfajai közé tartoznak. Természetes előfordulásukból adódóan a mérsékelt égöv hűvösebb zónájából származó fajok nagy mennyiségben használva északi, esetleg hegyvidéki jelleget adnak a kertnek. Délies hatásúak viszont a magasban ellaposodó koronák, esetleg a keskeny oszlopformák. A tűlevelűek közül gyakran ültetik a lucokat (*Picea*), a jegenyefenyőket (*Abies*) és a tiszafát (*Taxus*).

A gyakorlati csoportosítás szerint ide sorolhatók a borókák (*Juniperus*) és a pikkelylevelű örökzöldek (*Thuja*, *Chamaecyparis*) is (Schmidt, 2003).

Rózsák

A rózsák a legszebb virágos díszcserjék közé tartoznak, melyeknek számtalan csoportja van, amik közül a legismertebbek a következők:

- Vad fajok: szimpla virág, ellenálló betegségekre, kártevőkre, hidegre nem érzékeny
- Parkrózsák: Erős növekedés (2-3m), virágok teltek vagy szimplák, nagyok, lehetnek illatosak vagy illat nélküliek. Nyár folyamán kétszer vagy többször is virágozhat. Növényvédelmet, takarást nem igényelnek.

- Kerti rózsák és virágágyai rózsák: Virágaik teltek, illatosak. Nyár folyamán több hullámban nyílnak. Folyamatos növényvédelmet és rendszeres metszést igényelnek. Fagyérzékenyek. Fajtatípusok: teahibridek és remontáns, floribunda, floribunda grandiflora, polyantha és polyanthahibridek
- Miniatur rózsák: kis méretűek (max. 20-40 cm) növekedésük gyenge, virágaik aprók, sok, egyszerűek vagy félig teltek. Betegségekre, kártevőkre, fagyra érzékenyek.
- Kúszórózsák: Hajtásnövekedése kúszó. Telt virágok, melyek nyáron többször is nyílhatnak. Támrendszert igényelnek, mert önálló kapaszkodásra képtelenek.
- Talajtakaró rózsák: Növekedésük agresszív, alacsonyak (50-100 cm), nem igényelnek permetezést, takarást. Virágok lehetnek teltek, félteltek, szimplák.
- Sövényrózsák: Sűrűn elágazó, erősen tüskés. Hajtásrendszere felfele törő, a metszést jól tűri. Sok virágot hoz évente egyszer (Schmidt, 2003).

2.5 Dunántúli-középhegység dendrológiai jellemzése

Hazánk területe igen változatos: a meleg síkságoktól a hűvös hegyvidékekig, a nyírkos árterektől a száraz, homokos területekig a legkülönbözőbb termőhelyeket foglalja magában. A gazdag ökológiai sokféleség változatos felhasználási lehetőségeket kínál, különösen a fás szárú dísznövények területén. Az országot járva, azonban gyakran találkozunk hasonló típusú kertekkel. Fontos szerepe van a telepítések esztétikai, pszichikai oldalának. Az adott tájban legjobban fejlődő vagy az adott tájra jellemző növények tudatos használata kiemelheti és fokozhatja a táj ökológiai jellegét. Például Balaton-felvidéki szőlők, mandula- és levendula ültetvény. Kicsit északabbra, Zircen pedig a kertekbe, parkokba ültetett fenyők már magashegyvidéki, északias hatást teremtenek.

A Dunántúli-középhegység éghajlatát szubmediterrán hatások befolyásolják. Ez nemcsak a viszonylag enyhe telekben, hanem a csapadék eloszlásában is megmutatkozik. A kontinentális nyárral szemben kettős csapadék maximum alakul ki: egy tavasszal és egy ősszel.

A növényzet igen változatos; a sziklagyepektől, karsztbokorerdőktől kezdve a mészkedvelő és cseres-kocsánytalan tölgyeseken keresztül egész a bükkösökig terjed. A tájat többnyire tölgyesek és a karsztbokorerdők jellemzik. A terület déli elemekben gazdag. Ilyenek a cserszömörce (*Cotinus coggygria*), a virágos kőris (*Fraxinus ornus*), a molyhos tölgy (*Quercus pubescens*) vagy a csertölgy (*Quercus cerris*). Nevezeteseek még az igen nagy számban előforduló *Sorbus* kisfajok (Schmidt, 2003).

A rendkívül változatos domborzati- és helyi klimatikus viszonyoknak köszönhetően a megfelelő fekvésben hazánkban fellelhető összes díszfa, díszcserje ültethető. A régió talajviszonyai is

változatosak. A hegyek nagy része üledékes kőzetből, mészkőből és dolomitból áll. Ilyen alapkőzeten magas mésztartalomra számíthatunk, legalább is a talaj kőtörmelékes alsó rétegeiben. Ugyanakkor a horpadásokban, nagyobb kőrepedésekben, a szurdok fenekén vagy a széles mészkőteraszokon vastagon felhalmozódik a humusz. Ez kiváló termőhelyet biztosítanak a mészre érzékeny és a mészkerülő fajok számára.

A Balatont északról körülvevő hegyvonulat meleg lejtői erősen szubmediterrán éghajlat jellemzi. A déli oldal nyitott, míg északi a hegyek által védett. A hőmérsékleti viszonyok ezért kedvezőek. Karakteres fái lehetnek ennek a vidéknek a cédrus fajok, az arizonai ciprus (*Cupressus arizonica*), a leyland ciprus (*Cupressocyparis leylandii*), a hosszú tűjű *Pinus wallichiana*. Telepíthetők még ezeken kívül egyéb ciprusok, például a *Cupressus sempervirens*, a gránátalma (*Punica granatum*), az örökzöld tölgy (*Quercus turneri*) és egyéb nálunk kevésbé ismert szubmediterrán növény. A hatás tovább fokozható nyáron virágzó, ősszel termésdísz vagy élénk lobszínt adó díszfákkal, díszcserjékkel, valamint örökzöld törpecserjék és félcserjék talajtakarókénti alkalmazásával. A régi kultúrtáj jellegét hangsúlyozzák a szőlők, mandulások.

Az összefüggő cseres-kocsánytalan tölgyesek öve a hidegtűrő növények élőhelye. A magasabb hegyekben bükkösök, gyertyános tölgyesek és szurdokerdők területén a páraigényes és a hegyvidéket jelző díszfák, díszcserjék dominálnak (Schmidt, 2003).

3 Anyag és módszer

3.1 A település bemutatása

Monoszló egy kis település a Káli-medence keleti részén, a Balaton-felvidék hegyei között (3. ábra). A Tói-hegy, a Taróra, a Hangyás-erdő, az Alsó-erdő, a Pangyér és a Hegyestű veszi körbe. A község déli részén található a Hegyestű, ami 337m magas, 5-6 millió éves bazalt vulkán. A hegyet 1972-ig bányászták. A láva a kráterben megszilárdult, és a kihűlés során sokszögletű oszlopokat alkotott. Tetejéről lenyűgöző látvány tárul elénk.

Pangyér különleges mikroklímájának köszönhetően messze földön híres volt jó minőségű boráról. Itt található a Liszkai Borkúria. Mellette több kitűnő szőlőtermőhely is található, mint a Hegyestű, Csádé, Kajor, Újhegy, Boncsos-dűlők.

A Tói-hegyen egy tengerszem található, melyhez régen marhákat hajtottak fel legeltetni.

Monoszló a Kál és Búcsú nemzetség szállásbirtoka volt. Már a honfoglalás előtti időkben lakott volt a település, első írásos említése 1252-ből való.

A településre évszázadokon át a mezőgazdasági termelés volt jellemző, főként szőlő- és szántóföldi növénytermesztés, erdőgazdálkodás és állattenyésztés. Mára ezek a tevékenységek háttérbe szorultak. Új ültetvények jelentek meg a táj hasznosításában; mogyoró, levendula, bodza. Ezen kívül fazekas és cserépkályhás kismesterségek találhatók. (Sári Andrea szóbeli közlése alapján)



3. ábra: Monoszlói tájkép (INTERNET 3)

3.2 A két választott kert bemutatása

Monoszlón a rendezési terv szerint, a házak előtt lévő előkertet meg kell hagyni, hogy megmaradjon a falu ilyen fajta építkezési szerkezete.

A hagyományos parasztkert

Az általam választott két kert közül, az egyik jobban őrzi a hagyományos paraszti kert stílusát. A telek sík terepen helyezkedik el. Nagy gazda háza volt régen, ahol gazdasági épület, géptároló, ólak foglaltak helyet. Jelenleg előkertje művelt, rendszeresen kapált. Mellette helyezkedik el a gyümölcsöskert. Itt a gyümölcsfák együtt vannak a szőlővel. A ház mögötti rész nagy üres rész, néhány fával.

A családi ház kertje

A másik kert szintén nagy gazda területe volt, főleg állatokat tartottak az udvaron. Előkertje jelenleg kutya kenel. A most is tartó gazdálkodás miatt, a kert a kerítés mellett, vékony sávban foglal helyet. Az udvar lejtős, így rézsű található rajta. A kert végében gyümölcsös van.

3.3 A vizsgálatok ideje és módszere

A felvételezéseket 2022 telétől 2023 tavaszáig végeztem. Havonta fotókat készítettem a két kertről. A látottakat később kielemeztem és felvételezési jegyzőkönyvben rögzítettem. A feljegyzésekből táblázatokat szerkesztettem.

4 Eredmények

4.1 A téli időszak növényei a vizsgált kertekben

Hagyományos parasztkert

Ez a kert télen kopár képet mutatott (4. ábra), mivel örökzöld növények nincsenek benne, csupán a rózsák levéltelen vesszői voltak láthatók (5. ábra). Valamint itt-ott a levendula leveles hajtásai (6. ábra) emelkedtek ki a földből.



4. ábra: A parasztkert virágágyása télen (saját fotó)



5. ábra: A rózságyás téli képe (saját fotó)



6. ábra: Néhány tő levendula bokor (saját fotó)

Családi ház kertje

A kőfal előtt szoliterként díszít az örökzöld magnólia (*Magnolia grandiflora*). Csoportot alkot ugyanitt a nyugati tuja (*Thuja occidentalis*), a valódi ciprus (*Cupressus sempervirens*), az erika (*Erica gracilis*) és a téli bangita (*Viburnum tinus*) (7. ábra). A növényrácsra felfutott kúszó lonc és az iszalag (*Clematis*) vesszeje előtt zöldellett a puszpáng (*Buxus sempervirens*) két példánya, és a mahónia (*Mahonia aquifolium*) (8. ábra). A sziklakert téli képét szintén az örökzöldek határozták meg, mint a japán babérsom (*Aucuba japonica*), a tiszafa (*Taxus baccata*), a cukorsüvegfenyő (*Picea glauca* 'Conica'), és talajtakaró növények közül a kecskerágó (*Euonymus fortunei*) (9. ábra). További növények, amik jelen vannak csak a képen nem látszik, a nehézszagú boróka (*Juniperus sabina*), arizónai ciprus (*Cupressus Arizona*), és a korallberkenye (*Photinia x fraseri*) (1. melléklet).



7. ábra: kőfal előtti ágyás téli képe (saját fotó)



8. ábra: A növényrácsra felfutott és előtte elhelyezkedő növények (saját fotó)



9. ábra: A sziklakert téli növényzete (saját fotó)

4.2 A tavaszi időszak növényei a vizsgált kertekben

Hagyományos parasztkert

Tavasszal a kertben megjelennek a hagymás növények, mint a nárciszok és a tulipánok (10. ábra és 2. melléklet). A rózsza ágyás szegélyén még több tulipán virít, illetve a rózsák hajtani kezdenek (11. ábra).



10. ábra: parasztkert virág pompája tavasszal (saját fotó)



11. ábra: A rózsza ágyás tavaszi képe (saját fotó)

Családi ház kertje

A kőfal előtti ágyásban szintén virágzásnak indul a tulipán, nárcisz, és a jácint. Az élő növények közül a különböző színű kőtörőfüvek (*Saxifraga x arendsii*) és az árlevelű lángvirágok (*Phlox subulata*), illetve a cserjék sorából a liliumfa (*Magnolia*) tűnik ki (12. ábra). A sziklakertben télen uralkodó örökzöldek helyett, a zöldellő aljnövényzet és több különféle színű, méretű virág veszi át a szerepet. Az előbújó tulipánok, nárciszok mellett (13. ábra) a képen nem látható Hunyor (*Helleborus*) Pettyegetett tüdőfű (*Pulmonaria officinalis*) Császárkorona (*Fritillaria imperialis*) Májvirág (*Anemone hepatica*) Kankalin (*Primula*) Vaskoslevelű bőrlevél (*Bergenia crassifolia*) Téltemető (*Eranthis hyemalis*) Fürtös gyöngyike (*Muscari racemosum*) Kék nefelejcs (*Myosotis sylvatica*) Kaukázusi zergevirág (*Doronicum orientale*) is megtalálható. (3. melléklet)



12. ábra: Tavasszal a kőfal előtti ágyás (saját fotó)



13. A sziklakert tavaszi növényzete (saját fotó)

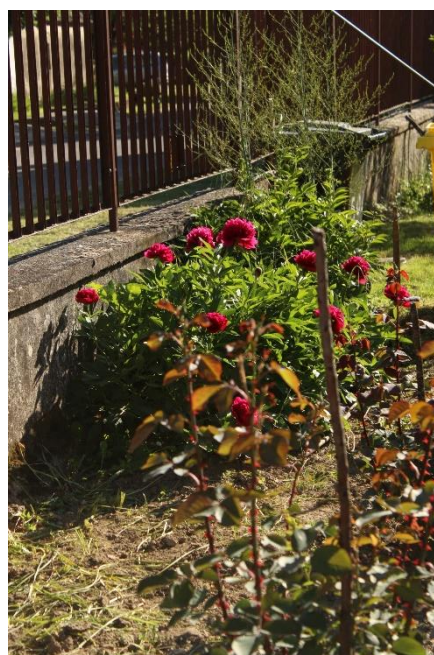
4.3 A nyári időszak virágai a vizsgált kertekben

Hagyományos parasztkert

Nyáron ebben a kertben a petúnia (*Petunia*) virágzása a fő díszítő elem, amelyek magvait minden évben elszórja a növény. A petúnia mellett néhány tő nagyvirágú büdöske (*Tagetes erecta*), álló muskátli (*Pelargonium zonale*) és körömvirág (*Calendula officinalis*) figyelhető meg (14. ábra). A rózsa ágyás háttérében is vannak petúniák, illetve a rózsák is virágba borulnak ebben az időszakban (15. ábra). További növények a kerítés mellett a lágyszárú bazsarózsa (*Paeonia lactiflora*) (16. ábra) és a fehér liliom (*Lilium candidum*) (4. melléklet).



14. ábra: Petúniával teli ágyás (saját fotó)



15. ábra: Kerítés melletti növények (saját fotó)



16. ábra: A rózságyás nyári képe (saját fotó)

Családi ház kertje

Nyáron több élő növény is díszít virágaival a kőfal előtti ágyásban, mint a különféle rózsák, kúpvirág (*Rudbeckia hirta*), kasvirág (*Echinacea purpurea*), veronika (*Veronica longifolia*), menyecskeszem (*Coreopsis*), bugás lángvirág (*Phlox paniculata*), tűzeső (*Heuchera*) (17. ábra), továbbá fáklyaliliom (*Kniphofia uvaria*), margaréta (*Leucanthemum*), cickafark (*Achillea millefolium*), szarkaláb (*Consolida ajacis*). A növényrácsra felfutott iszalag (*Clematis*) és kúszólonc (*Lonicera x heckrottii*) is értékes díszítő elemei a kertnek ebben az időszakában (18. ábra).

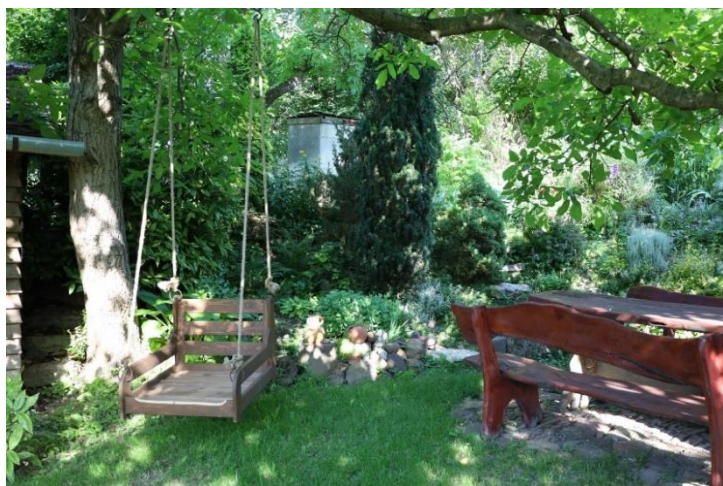


17. ábra: Kőfal előtti ágyás nyári képe
(saját fotó)



18. ábra: A növényrácsra felfutott növények
(saját fotó)

A sziklakert növényzete szerényebb képet mutat, a szórt fényben az árnyékliliomok (*Hosta*) különböző fajtái, a páfrányok (*Polystichum*), varjúháj (*Sedum*) félék érzik jól magukat (19. ábra). A kert különböző részein cserepekben egynyári növények, illetve varjúháj és kövirózsa (*Sempervivum*) félék vannak ültetve (20. ábra). Az egynyáriak közül a petúnia (*Petunia*), álló muskátli (*Pelargonium zonale*), édesburgonya (*Ipomoea batatas*), díszcsalán (*Coleus*), gumós begónia (*Begonia x tuberhyrida*) virít (5. melléklet).



19. ábra: A sziklakert nyári képe (saját fotó)



20. ábra: Cserepes növények a kertben
(saját fotó)

4.4 Az őszi időszak növényei a vizsgált kertekben

Hagyományos parasztkert

Ősszel a kertből kikerültek az egynyári növények, néhány tű álló muskátli (*Pelargonium zonale*) kivételével, a fal melletti krizantémok (*Chrysanthemum*) veszik át a szerepet (21. ábra). A rózsa ágyásban a rózsák leveles ágai mellett pár kisebb bokor körömvirág (*Calendula officinalis*) van már csak jelen (22. ábra, 6. melléklet).



21. ábra: A parasztkert virágágyása ősszel
(saját fotó)



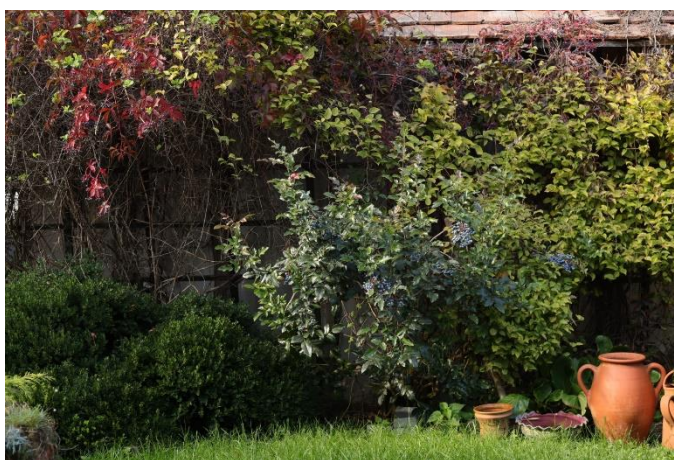
22. ábra: A rózságyás őszi képe (saját fotó)

Családi ház kertje

A kertben a kőfal előtt a legtöbb élő növény elnyílt, a tűzeső (*Heuchera*), a menyecskeszem (*Coreopsis*) és a kasvirág (*Echinacea purpurea*) kivételével (7. melléklet). Ezeken kívül két rózsabokor utolsó virágai figyelhető meg (23. ábra). A képen nem látható, de a lilabogyó (*Callicarpa bodinieri*) termésével, a téli bangita (*Viburnum tinus*) virágával és a japán borbolya (*Berberis thunbergii*) vörös lombjával ékesíti az ágyást. A növényrács előtt a mahónia (*Mahonia aquifolium*) kék termése és a kacsos vadszőlő (*Parthenocissus quinquefolia*) vörös lombja adja az őszi színeit (24. ábra). A sziklakertben újra az örökzöld cserjék veszik át a szerepet (25. ábra).



23. ábra: Kőfal előtti ágyás őszi képe
(saját fotó)



24. ábra: A növényrács növényei (saját fotó)



25. ábra: A sziklakert őszi képe (saját fotó)

A felvételezések eredményeit (1-7. melléklet) összegezve megállapítható, hogy a hagyományos parasztkert növényanyaga jóval szegényesebb, mint a családi ház kertjéé. Mindössze 1-1 lombhullató, illetve örökzöld fásszárú fajt tartalmaz, kétnyári dísznövény nem került kiültetésre a vizsgált időszakban. Egynyári dísznövényekből is 4 félét azonosítottam be. Ebben a kertben az évelőkből volt a legtöbb faj, összesen 7.

A családi ház kertjének fajgazdagsága figyelemre méltó, a 33 évelő lágyszárú és a 15 örökzöld fásszárú taxonnal. A vizsgálataim során ezen kívül, 8 lombhullató fásszárú fajt, valamint 2 db kétnyári és 6 db egynyári dísznövény fajt tudtam beazonosítani. Ha összeadjuk a felvételezési helyeken található fajok számát, megállapítható, hogy negyed annyi a fajok száma a hagyományos parasztkertben (14), mint a családi ház kertjében (64).

	Hagyományos parasztkert	Családi ház kertje
Egynyári dísznövények	4	6
Kétnyári dísznövények	0	2
Évelő lágyszárúak	7	33
Lombhullató fák	1	8
Örökzöldek	1	15
Összesen	14	64

5 Következtetések, javaslatok

A két kert összehasonlítása során megfigyelhető, hogy a hagyományos parasztkert sokkal jobban megfelel a régi paraszti kert stílusának. Az előkert az utcáról jól látható, egész évben rendben tartott terület. Főleg szezonális növények foglalnak benne helyet. Nagy jelentőségük van tavasszal a hagymás, nyáron az egynyári növényeknek, ősszel a krizantémoknak, őszirózsáknak. A kert díszcserjéit a rózsák képviselik. Fűszernövények közül néhány tő levendula van. Cserjék közül megemlítendő még az előkert mellett elhelyezkedő néhány rövid sornyi szőlőtőke. A két részt bejáró választja el ágyástól.

A családi ház kertje esetében a paraszti kert jellemzői szinte teljesen elvesztek. Az előkert jelentéktelenné vált. A növények azokra a helyekre lettek ültetve, ahol kiesnek az udvar egész éves használatából, így a kerítés mellett, teraszon, rézsűben pompáznak. A hagyományos parasztkerttel ellentétben sokkal nagyobb növényállomány van jelen. Fontos megemlíteni, hogy ezek a virágok elsősorban a család tagjait gyönyörködtetik, az utcafrontról alig láthatóak. Tavasszal, nyáron, és ősszel is vannak virágzó évelők, lombjukkal díszítő cserjék. Télen a kertet különösen kiemelik az örökzöldek. Nyáron az egynyári növények sokszínű virágaik teszik hangulatossá az udvar egy-egy pontját. A díszkertben jelen van néhány gyümölcsfa is.

Javaslatok a hagyományos parasztkert szebbé tételére

Véleményem szerint lehetne kicsit modernizálni a kertet, például a régi növény fajtákat kiegészíteni újakkal, különböző méretű, színű évelők, több fajta egynyári ültetésével, kisebb cserjék használatával.

Télen a terület üresnek, egyhangúnak hat. A nagyobb ágyásba lehetne ültetni néhány örökzöld cserjét, amik nem nőnek nagyra és jól bírják a metszést.

Több ötletem is lenne az ágyás kialakításával kapcsolatban. Mivel a rózsák jelentik a központi elemet a kertben, körbe ültetném őket vegyes, egyre alacsonyabb növésű évelő és egynyári virágokkal. A másik javaslatom, hogy a border ágyás mintáját követve a faltól indulnának a magasabb növények és fokozatosan az utca felé egyre alacsonyabbak kerülnének elültetésre.

Fel lehetne futtatni a ház oldalát, a lépcsőt valamilyen örökzöld vagy lombhullató kúszónövénnyel.

Javaslatok a családi ház kertjének átalakításához

A kerítés melletti ágyásban túl sok növény van, a cserjék sok helyet fognak elfoglalni a növekedésük során és árnyékukkal elveszik a fényt az évelő lágyszárúaktól. Emellett viszonylag kis hely áll rendelkezésre, így nagyra növekvő cserjéket nem feltétlen alkalmaznék, helyette inkább törpe

növekedésűeket választanék és azokat is a fal mellé ültetném, amelyek egyben takarásként is szolgálná.

A rézsűben lévő növények közel vannak a diófához. Fontos odafigyelni ősszel a fa levelére, hogy legyen a kertből összeszedve, mert a dió levelének anyaga kárt tehet a növényekben. Ezen kívül ebben a kertben a nyár folyamán a növények egy része árnyékban van, lehetne több árnyéktűrő növényt alkalmazni.

Mivel Monoszló a Dunántúli dendrológiai körzetbe tartozik, ezért bővíthető még a fásszáru növényállomány. Schmidt (2003) szerint a lombhullatók közül ide való a berkenye (*Sorbus*), a cserszömörce (*Cotinus coggygria*), a gránátalma (*Punica granatum*), a virágos kőris (*Fraxinus ornus*), a molyhos tölgy (*Quercus pubescens*) vagy a csertölgy (*Quercus cerris*), ez utóbbi alapfajok fajtáinak ültetését ajánlom a kertekbe. Az örökzöldek közül jól érezné itt magát a hosszú tűjű himalájai selyemfenyő, a (*Pinus wallichiana*). Lehetne még több félcserje fajt- zsályákat, rozmaringot, kakukkfűvet, cipruskát is telepíteni, melyek nemcsak díszítő értékkel bírnak, hanem fűszer- és gyógynövényként is használhatók.

6 Összefoglalás

Dolgozatom témája egy paraszti kert és egy családi ház kertjének növényanyagának vizsgálata volt. Célul tűztem ki évszakonként felmérni a kertek díszítő értékkel bíró dísznövény fajait. Vizsgálataimat Monoszlón végeztem 2022 tele és 2023 tavasza közötti időszakban. A felmérések adatait táblázatokba foglaltam és a látottakat fotókkal dokumentáltam.

A hagyományos parasztkertben azt tapasztaltam, hogy nagyobb arányban vannak jelen a régi paraszti kertekre jellemző vonások. Ez a kert télen kopár képet mutatott. Tavasszal megjelentek a hagymás növények. Nyáron a fő díszítő növények az egynyáriak voltak, valamint a rózsák. Ősszel az egynyáriak nagy része eltűnt, és csak néhány tő évelő mutatta az évszakra jellemző vonásokat.

A családi ház kertjében a paraszti kert jellemzői szinte teljesen elvesztek. Télen a kert fő növényei az örökzöldek voltak. Tavasszal és nyáron az örökzöldek helyett, a zöldellő aljnövényzet és több különféle színű, méretű virág vette át a szerepet. Ősszel a legtöbb évelő növény elnyílt, amik gyönyörködtettek, azok a lombjukkal és termésükkel díszítő cserjék.

Összefoglalva megállapítható, hogy a hagyományos parasztkert növényanyaga jóval szegényesebb, mint a családi ház kertjéé. A családi ház kertjének fajgazdagsága figyelemre méltó. Negyed annyi a fajok száma a hagyományos parasztkertben (14), mint a családi ház kertjében (64).

Mivel Monoszló a Dunántúli dendrológiai körzetnek azon részén fekszik, ahol a szubmediterrán hatás érvényesül, a fásszárú növényállomány tovább bővíthető melegigényes fákkal, cserjékkel és félcserjékkel, növelve a biodiverzitást és a kertek díszítő értékét.

7 Szakirodalom jegyzék

- Boomgarden, H., Offring, B., Ollig, W. (2017): Természetes kert, Sziget könyvkiadó, 6. oldal
- Brookes J. (1992): Kertek könyve, Budapest, 20. 178. oldal
- Hoogvelt F. (1997): A kert, Alexandra kiadó, Pécs, 67. 83. 84. oldal
- Merényi A.: Kertbarát magazin, XLIII. évfolyam 2020. márc-ápr, 7. oldal
- Patkós I. – Kovács E. (2018): Az évelő dísznövények felhasználása, Budapest, 120. 121. oldal
- Schmidt G. (2003): Növények a kertépítészetben, Mezőgazda Kiadó, Budapest, 19-59. 79. 84-86. 90. 91. 159-160. 165. 166. 230. 231. 236. oldal
- Zsohár Cs. – Zsohárné A. M. (2006) Botanika Kft, Budapest, 43. 50-52. 95. oldal

Internetes Források:

INTRENET1:

https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/03/17/43/dd/1/A_disznovenyek_felhasznalasa.pdf, 2-6.

27. 31. 32. oldal

INTERNET2: <http://hullo-eso.blogspot.com/2012/03/kora-tavaszi-aszpektusrol.html>

INTERNET3: <https://balaton.hu/bakancslistas-helyek-a-balaton-korul-monoszlo/>

8 Mellékletek

1. melléklet: Családi ház kertjének növény állománya télen

Évelő lágyszárúak	Hóvirág
Lomblevelű örökzöldek	Mahónia (<i>Mabonia aquifolium</i>) Puszpáng (<i>Buxus sempervirens</i>) Korallberkenye (<i>Photinia x fraserii</i>) Európai ciprus (<i>Cupressus sempervirens</i>) Nyugati tuja (<i>Thuja occidentalis</i>) Arizónai ciprus (<i>Cupressus Arizonica</i>) Babérsom (<i>Aucuba japonica</i>) Tiszafa (<i>Taxus baccata</i>) Cukorsüvegfenyő (<i>Picea glauca 'Conica'</i>) Nehézszagú boróka (<i>Juniperus sabina</i>) Talajtakaró kecskerágó (<i>Euonymus fortunei</i>) Örökzöld magnólia (<i>Magnolia grandiflora</i>) Bangita (<i>Viburnum tinus</i>) Japán kecskerágó (<i>Euonymus japonicus</i>)

2. melléklet: Hagyományos parasztkert növényállománya tavasszal

Évelő lágyszárú dísnövények	Nárcisz (<i>Narcissus</i>) Jácint (<i>Hyacinthus</i>) Tulipán (<i>Tulipa</i>)
-----------------------------	---

3. melléklet: Családi ház kertjének növényállománya tavasszal

Évelő lágyszárú dísnövények	Nárcisz (<i>Narcissus</i>) Jácint (<i>Hyacinthus</i>) Tulipán (<i>Tulipa</i>) Hunyor (<i>Helleborus</i>) Pettyegetett tüdőfű (<i>Pulmonaria officinalis</i>) Császárkorona (<i>Fritillaria imperialis</i>) Májvirág (<i>Anemone hepatica</i>) Kankalin (<i>Primula</i>) Vaskoslevelű bőrlevél (<i>Bergenia crassifolia</i>) Téltemető (<i>Eranthis hyemalis</i>) Árlevelű lángvirág (<i>Phlox subulata</i>) Fürtös gyöngyike (<i>Muscari racemosum</i>) Kék nefelejcs (<i>Myosotis sylvatica</i>) Kaukázusi zergevirág (<i>Doronicum orientale</i>)
Örökzöldek	Mahónia (<i>Mabonia aquifolium</i>) Puszpáng (<i>Buxus sempervirens</i>) Korallberkenye (<i>Photinia x fraserii</i>) Európai ciprus (<i>Cupressus sempervirens</i>) Nyugati tuja (<i>Thuja occidentalis</i>) Arizónai ciprus (<i>Cupressus Arizonica</i>)

	Babérsom (<i>Aucuba japonica</i>) Tiszafa (<i>Taxus baccata</i>) Cukorsüvegfenyő (<i>Picea glauca</i> 'Conica') Nehézzagú boróka (<i>Juniperus sabina</i>) Talajtakaró kecskerágó (<i>Euonymus fortunei</i>) Örökzöld magnólia (<i>Magnolia grandiflora</i>)
--	--

4. melléklet: Hagyományos parasztkert növényállománya nyáron

Egynyári virágok	Nagyvirágú büdöske (<i>Tagetes erecta</i>) Álló muskátli (<i>Pelargonium zonale</i>) Körömvirág (<i>Calendula officinalis</i>) Petúnia (<i>Petunia</i>)
Évelő lágyszárú növények	Lágyszárú bazsarózsa (<i>Paeonia lactiflora</i>) Fehér liliom (<i>Lilium candidum</i>)
Fásszárúak	Levendula (<i>Lavandula angustifolia</i>) Rózsák

5. melléklet: Családi ház kertjének növényállománya nyáron

Egynyári virágok	Petúnia (<i>Petunia</i>) Álló muskátli (<i>Pelargonium zonale</i>) Félfutó muskátli Édesburgonya (<i>Ipomoea batatas</i>) Díszcsalán (<i>Coleus</i>) Gumós begónia (<i>Begonia × tuberhyrida</i>)
Évelő lágyszárúak	Kerti nőszirm (<i>Iris germanica</i>) Díszhagyma (<i>Allium</i>) Liliom (<i>Lilium</i>) Fáklyaliliom (<i>Knibofia uvaria</i>) Margaréta (<i>Leucanthemum maximum</i>) Cickafark (<i>Achillea millefolium</i>) Szarkaláb (<i>Consolida ajacis</i>) Kúpvirág (<i>Rudbeckia hirta</i>) Kasvirág (<i>Echinacea purpurea</i>) Tűzeső (<i>Heuchera</i>) Veronika (<i>Veronica</i>) Bugás lángvirág (<i>Phlox paniculata</i>) Árnyékliliom (<i>Hosta</i>) Írisz (<i>Iris</i>) Kövirózsa félék (<i>Sempervivum</i>) Varjúháj félék (<i>Sedum</i>)
Fásszárú dísznövények	Selyemmirtusz (<i>Lagerstroemia indica</i>) Kúszólonc (<i>Lonicera × beckerottii</i>) Iszalag (<i>Clematis</i>) Rózsák

6. melléklet: Hagyományos parasztkert növényállománya ősszel

Egynyári növények	Petúnia (<i>Petunia</i>) Álló muskátli (<i>Pelargonium zonale</i>) Körömvirág (<i>Calendula officinalis</i>)
Évelő növények	Őszi rózsza (<i>Aster</i>) Krizantém (<i>Chrysanthemum</i>)
Fásszárú dísnövények	Rózsák

7. melléklet: Családi ház kertjének növényállománya ősszel

Lágyszárú évelők	Tűzeső (<i>Heuchera</i>) Veronika (<i>Veronica spicata</i>) Kasvirág (<i>Echinacea purpurea</i>) Menyecske (<i>Coreopsis</i>) Páfrány félek Varjúháj félek (<i>Sedum</i>) Csarab (<i>Calluna vulgaris</i>)
Fásszárú növények	Vadszőlő (<i>Parthenocissus inserta</i>) Mahónia (<i>Mahonia aquifolium</i>) Bangita (<i>Viburnum tinus</i>) Selyemmirtusz (<i>Lagerstroemia indica</i>) Lilabogyó (<i>Callicarpa bodinieri</i>) Borbolya (<i>Berberis thunbergii</i>) Erika (<i>Erica gracilis</i>)
Kétnyári növények	Árvácska (<i>Viola × wittrockiana</i>)

NYILATKOZAT

a szakdolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve:

Gaal Kincső

A Hallgató Neptun kódja:

YCVA2

A dolgozat címe:

Két magánkelet dísznövény anyagának vizsgálata Monoxolon

A megjelenés éve:

2023

A konzulens intézetének neve:

Kertészeti Tudományi Intézet

A konzulens tanszékének a neve:

Gyűrűmolekulamentéri Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védelmet követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelté után

nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: 2023 év 11 hó 3 nap

Gaal Kincső
Hallgató aláírása

NYILATKOZAT

Gaál Kincső (YCYVA2) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A szakdolgozatot a záróvizsgán történő védeésre javaslom / nem javaslom¹.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*2}

Kelt: Keszthely, 2023. 10. 31.

Kovács Bara Erika
belső konzulens

¹ A megfelelő aláhúzendó.

² A megfelelő aláhúzendó.